

Grafika

ŽIBUNTAS MIKŠYS

INTELEKTUALIOJI ŽIBUNTO MIKŠIO GRAFIKA

Intellectual Graphic Arts of Žibuntas Mikšys

SUMMARY

The article inquires the graphic arts of Žibuntas Mikšys (born 1923 in Kaunas), famous artist of Lithuanian exile. It focuses attention on the beginnings and principles of his creative work; on his welt outlook, aesthetic ideas, and originality of his artistic language, which caused the examination of external and internal factors. It spotlights the influence of Paris and of French cultural life in general on the artistic development of Žibuntas, especially on his artistic imagination and the world of pure formal structures of his artistic works.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas vieno žymiausių emigracijoje kūrusių meistrų Žibunto Mikšio (g. 1923 12 12 Kaune) grafikos tyrinėjimui. Dėmesys sutelkiamas į dailininko kūrybos ištakas, jo pasaulėjautos, estetinių idealų, meninės kalbos savitumą, lėmusį išorinių ir vidinių veiksnių tyrinėjimą. Išryškinamas intelektualios Paryžiaus ir apskritai Prancūzijos kultūrinio gyvenimo, muziejinės aplinkos poveikis jo meno įvaizdžių ir grynai formalių meno kūrinio struktūrų pasauliui.

Mūsų išeivijos dailės grįžimas į savosios kultūros lopšį tapo reikšmingu pastarųjų dešimtmečių Lietuvos dvasinio gyvenimo reiškiniu. Istorinių kataklizmų atplėšti, dažnai iškiliausi menininkai ir jų sukurti dailės kūriniai pa-

mažu grįžta į savo ištakas ir mūsų sąmonėje tampa neatsiejama šiuolaikinės lietuvių dailės istorijos dalimi.

Įvairios Lietuvoje veikusios retrospektyvinės Paryžiuje gyvenančio Žibunto Mikšio grafikos parodos daug prisi-

RAKTAŽODŽIAI: išeivijos dailė, Lietuvos grafika, linoraižiniai, ofortai, intelektualus stilius, forma, linija.

KEY WORDS: the fine arts of Lithuanian exile, Lithuanian graphic arts, linocuts, etchings, intellektual style, forma, line.

dėjo prie pokarinės lietuvių grafikos raidos istorijos atkūrimo. Jose eksponuoti dailininko kūriniai – nuo lakštinės grafikos iki miniatiūrinių ekslibrisų – labai vientisi. Autoironiški, įvairių kultūrinių poteksčių prisodrinti Mikšio kūriniai atgaivina susitikimų spalvingame Paryžiaus gatvių šurmulyje, rankraščiais ir knygomis apkrautame dailininko bute prisiminimus. Lakių prisiminimų sraute Mikšys išlieka ne tik vienu žymiausių mūsų išėivijos grafikų, o pirmiausia – įvairiapuse intelektualia asmenybe, istoriku, puikiu literatūros, teatro, dailės ir daugelio kitų humanitarinės kultūros sričių žinovu, gebančiu profesionaliai vertinti įvairius kultūrinio gyvenimo reiškinius. Dailininkas įdėmiai seka Lietuvos kultūrinio ir politinio gyvenimo raidą, literatūrinės publikacijas, susirašinėja su daugeliu mūsų kultūros darbuotojų. Jausdamas meilę Tėvynės kultūrai, istorijai, kalbai, jis nesirūpina materialia gerove, o viską geriausia iš savo sukurtų turtų siunčia į Lietuvą. Jo dovanotų Vilniaus universiteto bibliotekai knygų ir meno kūrinių skaičius išties įspūdingas.

Šiuolaikinės lietuvių grafikos aplinkoje Mikšio kūryba išsiskiria dvasingumu, intelektualumu, elegancija, vidiniu dramatismu, paslėpta ironija. Gyvenimas prancūziškoje intelektualizmo ir meninės kultūros erdvėje Paryžiuje su jam būdingu turtingu teatro, vaizduojamosios dailės, daugybės įstabių muziejų, privačių galerijų pasauliu, kuriame nuolat keičiasi įvairių parodų srautai, susikerta įvairūs meno stiliai, koncepcijos, imliam grožiui jaunuoliui iš Lietuvos turėjo didelės įtakos. Ši marga artistiška aplinka formavo jo estetinius ir meninius

idealus, požiūrius į meninės išraiškos galimybes. Jo subtilių išraiškingų linijų, simbolių, metaforų pasaulis sunkiai aprašomas, nepaklūsta įprastoms schemoms, į kurias kritikai nesąmoningai siekia išsprauti kiekvieną dailininką. Grafiko kūryba neatsiejama nuo jo asmenybės, gyvenimo ir kūrybos filosofijos, tos aplinkos, kuri veikė jo pasaulėjautą, požiūrius į nepaprastai svarbius su vidine meno kūrinio architektonika susijusius dalykus.

Tremtis, pokario metų sunkumai sugriautoje Europoje, dvasinė izoliacija, prisitaikymas svetimoje kultūrinėje aplinkoje – tai dramatiškas kelias, kuri turėjo įveikti karo audrų nublokšta didelė lietuvių meninės inteligentijos dalis Vakaruose. Itin skaudžiai šie istorijos lūžiai įsirėžė Mikšio kartos menininkų širdyse, kurių jaunatviškas maksimalizmas užaštrino tragišką „šaknų“ praradimo jausmą. Išrautiems iš gimtųjų vietų jaunuoliams teko išgyventi praradimų skausmą, anksti pajusti žmogaus būties tragizmą ir laikinumą. Vienas svarbiausių Mikšio kūrybos leitmotyvų išsirutulioja iš šios pantragiškos dailininko jaunystėje vyravusios pasaulėžiūros, egzilio lemties, verčiančios mąstantį ir atsakomybę už savo tautos likimą jaučiantį menininką gilintis į save, pasaulinės meninės kultūros lobyną ir kartu suvokti savosios būties bei kūrybos paskirtį.

Daugeliui Lietuvoje kuriančių Mikšio kartos grafikų sentimentaliam idealizuojant gamtą, patriarchalinį kaimą, jam, priešingai, kūrybinio įkvėpimo teikia grynai miestietiškos kultūros atributai: iš vaikystės gerai pažįstamas teatrinių įvaizdžių, knyginės kultūros, „išsivaizduojamojo meno muziejaus“ pasaulis.

Dailininkui svetimas išorinis iliustratyvumas. Jo grafika pabrėžtinai intelektualiai, uždara, ypač intymi. Joje išorinio pasaulio refleksiją akimirksniu nustelbia asmeninis dramatinis gyvenimo patirties lyrizmas. Čia vyrauja giliųjų žmogaus būties ištakų, aukštų etinių idealų ieškojimo, jautrūs paprasčiausiose reiškinuose slypinčios dvasingumo poetikos motyvai. Savo slapčiausias mintis, jausmus dailininkas atskleidžia sudėtingais poetiniais simboliais, metaforomis, estetinėmis užuominomis. Tarsi mėgindamas gražinti „prarastą jaunystės rojų“, pabėgti nuo nenumaldomos laiko tėkmės, būties disharmoniškumo, jis, kaip biblinis Agasferas, gyvena savo teatralizuotų vizijų pasaulyje, kuriame pinasi skirtingų epochų įvaizdžiai, keičiasi nervingi trapūs herojai, miestų siluetai, padedantys atgaminti pasąmonėje tikresnę už tikrovę „prarastojo laiko“ pasaulį. Šis žmogaus, išrauto iš jo pirmąsias erdvės, leitmotyvas Mikšio grafikoje rutuliojasi veikiamas Vakarų kultūros ir meno simbolių. Nuolatinė dailininko apeliacija į „artefaktą“, urbanizuotos Paryžiaus, Venecijos ir kitų miestų humanistinės kultūros sluoksnius neužgniaužia jo tautinio savitumo, kuris glūdi kituose, gilesniuose, jo kūrinių struktūrinuose pjūviuose.

Ankstyvuosiuose Mikšio kūriniuose nesunku pastebėti lietuvių grafikos tradicijų, moderniosios dailės kryptių ir didžiųjų XX a. individualybių įtakos pėdsakus. Pats dailininkas teigia, kad pagrindinės jo kūrybos ištakos Lietuvoje – po lemtingo susitikimo su L. Karsavinu jis galutinai pasišventė menui. Gimtajame Kaune dailės pagrindų mokė skulptorius A. Janulis. Vėliau, 1944 m. karo audros

nublokštas į Vokietiją, 1946–1949 m. studijavo Dailės akademijoje Štutgarte ir privačioje K. Genzidienio dramos akademijoje. Daug keliavo po Vakarų Europos šalis, JAV, kol 1962 m. nuolatine gyvenimo vieta pasirinko Paryžių.

Ankstyvuosiuose, 5 dešimtmetyje Vokietijoje sukurtuose linoraižiniuose ryškiausia pirmosios vokiečių ekspresionistų grupuotės *Die Brücke* (*Tiltas*) narių E. L. Kirchnerio, E. Heckelio, K. Schmitto-Rottluffo įtaka. Mikšiu artimas šių menininkų būties suvokimo tragizmas, dvasios maištingumas, groteskiškas tikrovės deformavimas. Dėl to išskirtinį dėmesį skiria ekspresyviai kompozicijai, kampuotoms formoms, kontrastingai laužytai linijai. Vėliau trumpalaikis susižavėjimas abstrakcija pastebimai sušvelnino, veikiant ekspresionizmui, pabrėžtiną sukurtų kūrinių atšiaurumą, formų sunkumą ir padėjo atskleisti dekoratyvioje plastiškoje linijoje bei pustuosiuose slypinčias galias. Neginčydamas dailininko teiginio: „Faktiškai ir esu ekspresionizmo produktas. Išaugau daugiau ar mažiau iš ekspresionizmo“, norėčiau pasakyti, kad, kalbant apie brandžiuosius oforto ir akvatintos technika sukurtus kūrinius, ekspresionizmo terminą reikia vartoti itin apgalvotai. Čia tiksliau būtų kalbėti ne apie ekspresionizmą, kaip tam tikrą XX a. pradžioje atsiskleidusią menininko asmenybės saviraiškos formą. Paryžiuje sukurta brandžioji Mikšio grafika daug artimesnė ne klasikiniam vokiečių *Die Brücke* ir *Der blaue Reiter* (*Mėlynųjų raitelių*) grupių ekspresionizmui, o Vienos ekspresionistams (E. Schiele, O. Kokoschka), kai kuriems *l'École de Paris* šalininkams ir ypač prancūziškajam neoklasicizmui.

Tikriausiai iki karo Kaune matyta „nemirtinga“ prancūzų moderniojo meno paroda, pikasai, matisai padėjo dailininkui persiorientuoti į romantiškąją kultūrą, kuriai būdinga meninių formų minkštumas, elegancija, aukšta plastinė kultūra. Paryžiaus dailė, netgi žvelgiant plačiau, intelektualios ir artistiškos prancūzų kultūros aplinka, atitiko dailininko kūrybinius polėkius ir padėjo atsiskleisti jame slypinčioms jėgoms. Gyvenimas intelektualioje aplinkoje išugdė artistizmą, autoironiją, ypatingą meninio mąstymo aštrumą, gebėjimą orientuotis žmonijos sukaupytų kultūrinių vertybių pasaulyje. Giliau suvokęs meno uždavinius, dailininkas pradėjo kalbėti nauja dvasinga kalba. Jo kūryba ilgainiui intelektualėja, tampa filosofiškesnė, intymesnė. Pamėgta oforto technika įgalina idealią dvasios jautrumo, sielos artistizmo raišką, atskleidžia jam glausto stiliaus, metaforiško mąstymo ir grakščios nervingos linijos teikiamas meninės išraiškos galimybes.

Brandžioje Mikšio grafikoje skleidžiasi stipri humanistinė pasaulėjauta, siekimas įtvirtinti nefalsifikuotas, dvasingas vertybes. Dailininko kūryboje nuolatos skamba etinis imperatyvas, apmąstymai apie meilę, ištikimybę, ilgesį, draugystę ir kitas amžinąsias žmogaus būties temas. Tai skatino ir principinį Mikšio gyvenimiškos nuostatos, kūrybos antikonformizmą, nepakantumą žmogaus vertę žeminantiems kompromisams. Jo kūryboje jaučiama menininko atsakomybė už tai, kas vyksta jį supančiame pasaulyje. Todėl brandus Mikšys yra ekspresionistas tik tiek, kiek jis išreiškia savo individualų pasaulio regėjimą, bendražmogiškų vertybių, humanistinių idealų svarbą.

Iš čia plaukia mintis: „Beieškodamas žemės po kojomis, – rašo jis, – turi pripažinti, kad ekspresionizmas buvo teisus – reikia sekti, kelti skandalą, kad daug kas yra ne taip, kaip turėtų būti. Daug dalykų ir geriausiai galima pasakyti tyliai (ir tyliausiai).“ Vertingiausiuose Mikšio kūriniuose jausmai iš tiesų neatskleidžiami, prislopinti, jis kalba užuominomis, niuansais, nutylėjimais. Jis tarsi kviečia jo kūrybos suvokėjus pasiekti kitą, giluminį, būties lygmenį, kuriame paprasčiausi gyvenimo reiškiniai įgauna ypatingą reikšmę, poetiką. Šis reiškinių esmės, jų metafizinės prasmės ieškojimas, imitacijos principo esminis neigimas skatina dailininką naudoti savitas meninės išraiškos priemones. Kurdamas naują, polemizuojančią su realybe meninę tikrovę, jis siekia sąlygiškumo, dekoratyvumo, stilizacijos, mėgsta tarsi nereikšmingomis detalėmis išreikšti universalias būties problemas. Mikšio kūriniuose aktyviai panaudojama neužpildyta erdvė, tuščias baltas lapo plotas, kuris neretai įgauna itin svarbią kompozicinę ir emocinę prasmę. Šios nespecialistui atrodančios nereikšmingos detalės vaizdžiai apibūdina subtilų dailininko skonį ir aukštą kompozicinę kultūrą.

Mikšio grafikai būdingas meninės mąstysenos glaustumas. Savo kūryboje dailininkas vengia tiesmukų vaizdinių sąsajų su daiktine situacija, išorinės butaforijos, aprašinėjimo; matyti susikaupimas, ypatingas stiliaus glaustumas, mąstymo metaforiškumas. Mikšio metaforų pasaulis labai savitas. Jame susipynę daugelio kultūrinių ir meninių tradicijų įvaizdžiai. Šalia daugybės meno pasaulio simbolių jo kūriniuose vyrauja archetipiniai motyvai: moteris – gyvybės ir grožio

šaltinis, moters veidas, ranka, medis, gėlė, knyga, žvakė, mitologiniai gyvūnai. Šie archetipiniai vaizdiniai yra labai stabilūs. Grafikas suteikia jiems alegorinę prasmę, ypatingą intymumą, lyrinį psichologiskumą, nuolat sieja juos su žmogų supančia ir jį prigludžiančia uždara namų-sienų urbanizuota erdve. Meninio mąstymo metaforiškumas čia reiškiasi esminių vaizduojamųjų reiškinių požymių perkėlimu į individualizacijos sritį. Kartu pabrėžiamas metaforiniuose vaizdiniuose įkūnyto turinio neišsakomumas, daugiareikšmiškumas. Tokia mąstysenos nuostata leidžia dailininkui ne slysti reiškinį paviršiumi, o įsigilinti į jų esmę.

Kitas svarbus brandžios Mikšio grafikos bruožas, susijęs su metaforiškumu, yra asociatyvumas. Dailininko sukurtame uždarame simbolių, metaforų pasaulyje meninio mąstymo asociatyvumas skatina spontanišką kūrybinės fantazijos sklaidą. Sąmonėje iškilęs vaizdinys paprastai žadina ištisą kitų simbolių, archetipinių struktūrų grandinę, kurių ryšys gali parodyti atsitiktinis (Trio: Ex Libris Vacys Milius + In spe + Ex Libris Vladas Jakutis; Trio: Ex hereditate + Moteris ir slibinas + Ex libris Vladas Jakutis). Dailininkas tarsi žaidžia jau sukurtomis meninėmis formomis, perfrazuoja, netikėtai sugretina vienus ir tuos pačius motyvus, simbolius, žmonių figūras, žmogaus kūno dalis, architektūrinės detales. Daugeliui dailininko kūrinių būdingas groteskiškas pasaulio suvokimas, autoironija, netgi polinkis save parodijuoti (Ex Libris Ž. M. /dagys/). Tokia pasaulio suvokimo forma būdinga intelektualiams XX a. menininkams, pajutusiems tradicinių idealų bešakniškumą ir suvokiantiems pasaulį kaip radikalią tragikome-

diją. Groteskiniuose Mikšio įvaizdžiuose atsispindi tragiška pasaulėjauta žmogaus, nepajėgiančio gyventi sujauktų filisterinių vertybių pasaulyje.

Grafiko kūryboje vyrauja subjektyvus pasaulio suvokimas, vidinis tikrovės regėjimas. Dailininkas priklauso tai menininkų kategorijai, kurie savo kūryba modeliuoja savo egzistenciją. Daugelyje geriausių jo kūrinių matyti tyli, įvaldyta ir simboliškai užšifruota asmeninė drama. Jo kūriniai atsiranda panašiai kaip rašomi „intymūs dienoraščiai“, kuriuose vyrauja emocionalus tikrovės suvokimas, o pasaulis atgimsta ypač betarpiškai. Nesiekdamas pigaus formų ir linijų išraiškumo, išorinių efektų, savo mintis jis rutulioja subtilioje monochrominėje gamoje, pabrėžia estetinę tonų, pustonų, jautrių nervingų grafinių struktūrų vertę. Netgi vaizduodamas savo mylimų miestų fasadus, juos sužmogina, įkvepia gyvybę. Paryžiui ir Venecijai skirti kūriniai – tarsi glaustos novelės, kupinos neišsakytos paslapties, ekstaziškos meilės, liūdesio, kančios, tvyrančios tarp senų miestų sienų, architektūrinių ansamblių. Geriausi jo miestų temos kūriniai – *Senamiestis (Vieux quartier: Facades 1965)*, *Senamiestis III, arba Vieux quartier: Hotel (rectangulaire en hauteur 1984)*, *Ne-realioji Venecija (1978)*, *Miestas ant vingiuotos linijos (1988)* – labai artimi tikrovei, tačiau dėl nepaprasto vaizdinių glaustumo, jautraus linijinio piešinio peržengia atspindimas tikrovės ribas ir įtvirtina pabrėžtinai subjektyvaus pasaulio regėjimo pirmenybę. Įstabūs miestų fasadai, architektūrinių ansamblių siluetai prabyla apie istorinę atmintį, žmogaus būties prasmę. Varijuodamas skirtingais miesto architektūros motyvais, urbani-

zuotos kultūros simboliais, Mikšys įteisinga artefakto ir aktyvios kūrėjo valios nepriklausomumą nuo tikrovės.

Mikšio grafikai labai svarbi plastiška linija, padedanti išreikšti turtingus jausmus. Dailininko linijų ir formų magija įtaigi ir išraiškinga. Linija, įsiveržusi į baltą popieriaus erdvę, tarsi simbolizuoja pirmą menininko valios siekimą valdyti būties netvarką. Lanksti, nervinga, dažnai trūkinėjanti Mikšio linija skleidžia energiją skirtingomis kryptimis, atspindi dailininko nuotaikas, temperamentą, jo dvasios polėkius. Neoklasicistinė linija (*Natiurmortas ir žvakė*) dažnai praranda savo santūrumą ir virsta trapia, dramatiška, kartu išsaugodama prancūziškos elegancijos ir žaismingumo atspalvius (*Ex hereditate, Menininkų namai*, 1973). Išraiškingos spontaniškos linijos padeda dailininkui išsamiai apibendrinti kuriamą meninį vaizdinį, formuoja pagrindinę kameriško Mikšio grafikos pasaulio aplinką, pavergiančią žiūrovą meninių formų muzikalumu.

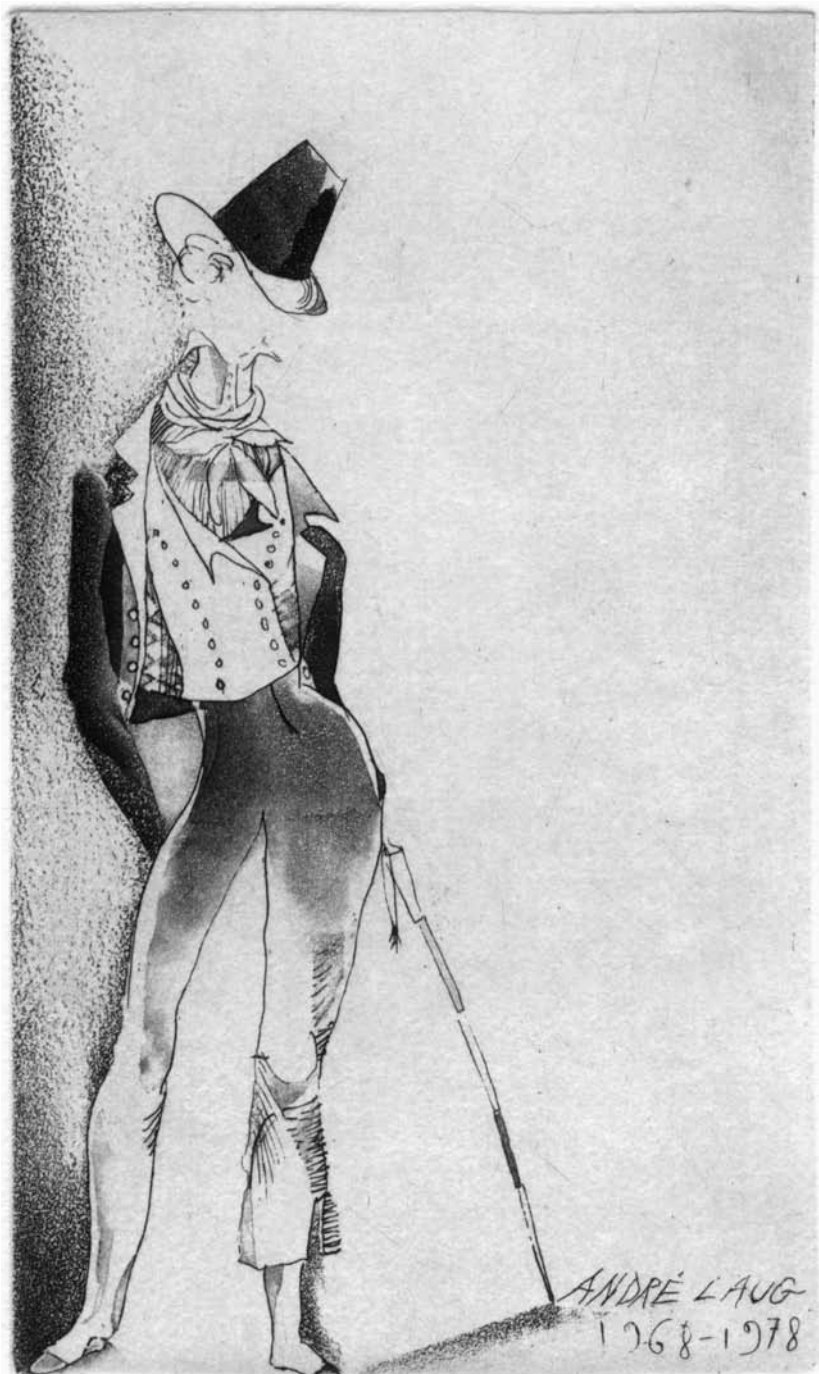
Muzikaliausiam cikle, sukurtame pagal G. Büchnerio *Leonce ir Lena*, itin išryškėja dailininko asmenybės artistiškas. Ši „teatralizuota“ Mikšio grafikos raiška susijusi ne tik su rafinuota kultūrine Paryžiaus atmosfera, bet ir su vaikystės įspūdžiais iš dailininko motinos, aktorės ir režisierės, aplinkos. Spalvingas teatrinis įvaizdžių pasaulis, netikėtų simbolių, metaforų sugretinimas, liūdesio ir džiaugsmo kaita, tylus žodžių skambesys, situacijų dramatismas, nuolatinis balansavimas tarp svajos ir tikrovės leido apmąstyti žmogaus būties laikinumą. Daugelis Mikšio kūriniuose pavaizduotų žmogaus siluetų, kūno de-

talių, veidų, gestų tėra sąlygiški teatrališki simboliai, padedantys tiksliau išreikšti subjektyvias kūrėjo nuotaikas, dvasios būsenų kaitą. Šis artistiško kupinas, ironiškas, teatro poetikos paveiktas požiūris į pasaulį ryškus ir miniatūrinuose kūriniuose, ekslibrisuose, dažnai sukurtuose remiantis tais pačiais lakštinės grafikos principais (*Duetas: S. Pilka + Virga, „Moteris–mėnulis“*).

Reikšmingą Mikšio kūrybos dalį sudaro oforto ir akvatintos technika sukurti ekslibrisai. Čia itin raiškiai atsiskleidžia dailininko skonis ir elegancija. Jo ekslibriuose organiškai susilieja vaizdinio-asociatyvinio mąstymo raidinės bei linijinės struktūros. Menininką pavergęs vaizdinys adekvačiai plastiškai įkūniamas emocionaliame šriftinių struktūrų audinyje (*Ex libris Ona Šimaitė*). Linija, piešinys ir virtuoziškai įkomponuoti šriftiniai tekstai, suaugdami į vientisą struktūrą, mažosios grafikos kūriniuose ne tik išsaugoja meninio vaizdinio vientisumą, dekoratyvumą, bet ir kelia savotišką įtampą, asociacijų grandinę, kuri skatina suvokėją skverbtis į simbolius, ieškoti giluminių kūrinio prasmų (*Ex libris RGM, Ex libris Marie Jose Igoles*).

Baigdamas apmąstymus apie savitą Mikšio simbolių, metaforų pasaulį noriu tikėti, kad dažniau susitiksime parodų salėse su tiek dešimtmečių „išstumtais“ iš mūsų sąmonės žymiausiais lietuvių išeivijos menininkais ir kad artimiausiu laiku turėsime sistemingų tyrinėjimų, pateikiančių vientisą Tėvynėje ir išeivijoje besirutuliojančios lietuviškos dailės panoramą.

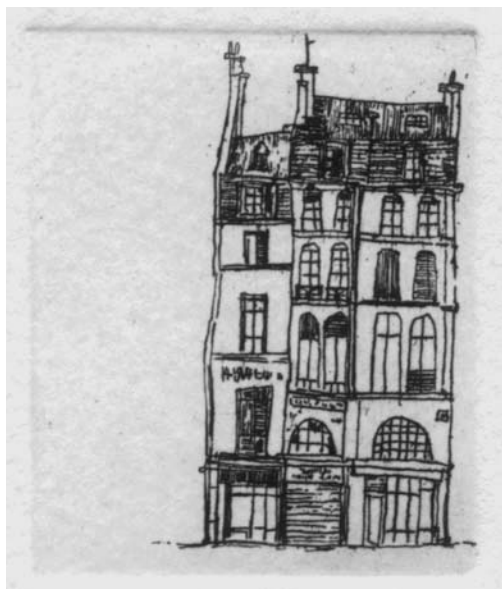
Prof. Antanas Andrijauskas,
Vilniaus dailės akademija

Žibuntas MIKŠYS. *André Laug*. 1968–1978. Ofortas. 17,9 × 10,6

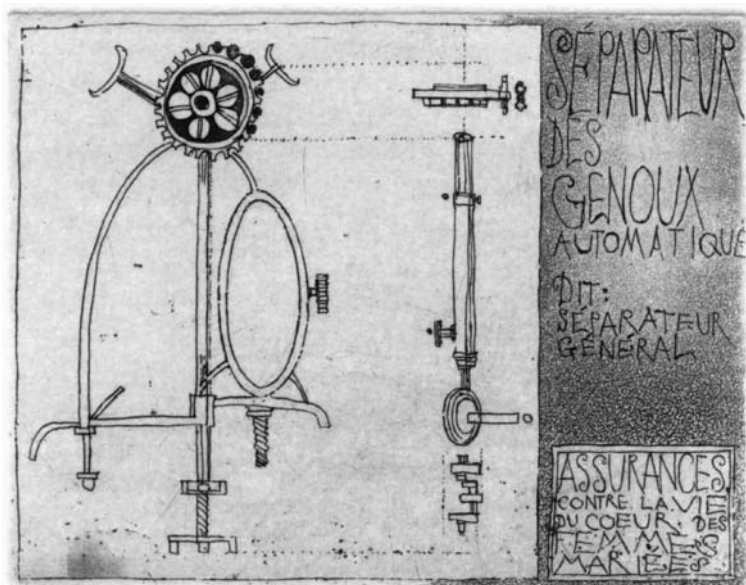
Žibuntas MIKŠYS. *Gouvernante II*. Ofortas. 17,8 × 9,3

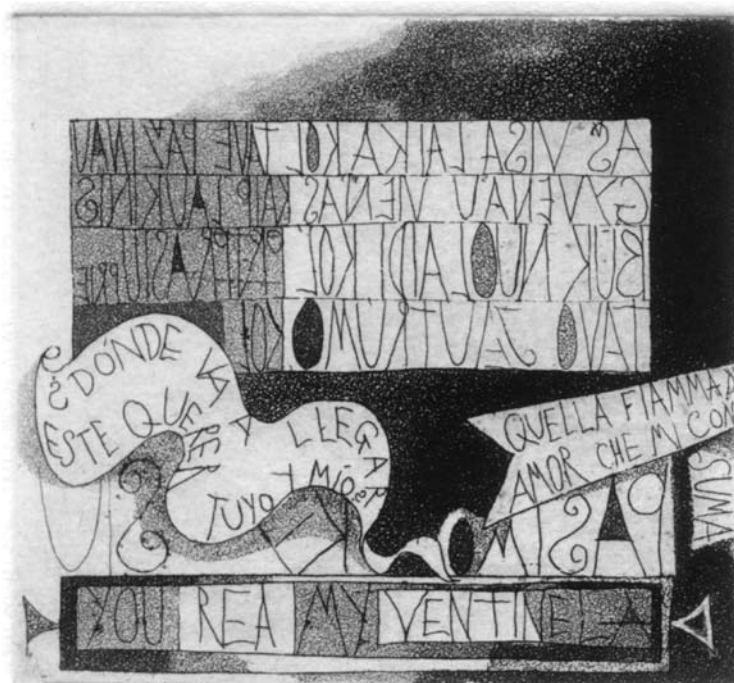
Žibuntas MIKŠYS. *Senamiestis: trys namai*. Ofortas. 5,6 × 4,5

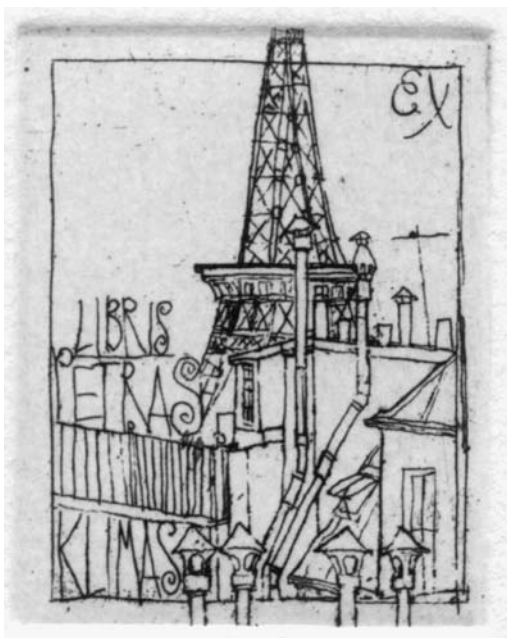
Žibuntas MIKŠYS. *Ex libris Ventinela mano Venecija*. Ofortas. 4,5 × 6,3

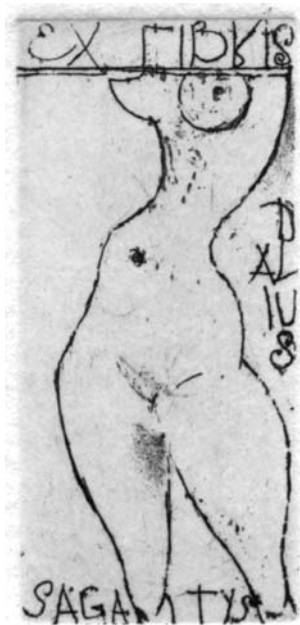
Žibuntas MIKŠYS. *Séparateur des genoux automatique*. Ofortas. 8,3 × 10,6

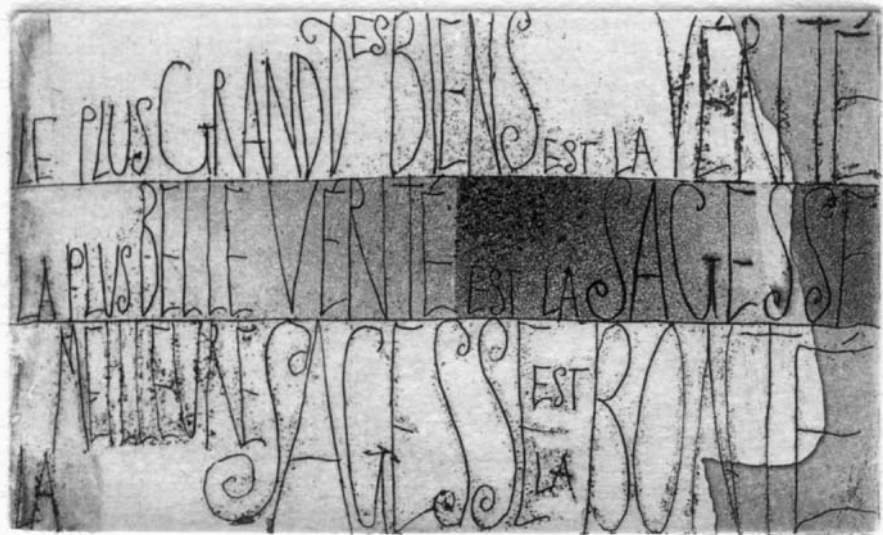
Žibuntas MIKŠYS. *You rea my Ventinela*. Ofortas. 7,6 × 8,2

Žibuntas MIKŠYS. *Ex libris Petras Klimas.*
Ofortas. 5,5 × 4,5

Žibuntas MIKŠYS. *Ex libris Dalius Sagatys.*
Ofortas. 6,2 × 2,8

Žibuntas MIKŠYS. *Le plus grand des biens.* Ofortas. 5,7 × 9,4